

*Dr Jelena Kostić**
Institut za uporedno pravo, Beograd
ORCID: 0000-0001-6032-3045

EVROPSKA KONVENCIJA O ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA I PRAVO NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU**

SAŽETAK: Pravo na zdravu životnu sredinu ne spominje se izričito u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine. Navedeno pravo je novijeg datuma i svrstava se u prava treće generacije ljudskih prava. U završnoj Deklaraciji konferencije Ujedinjenih nacija o ljudskoj okolini održanoj u Stokholmu 1972. godine, prvi put se spominje osnovno pravo čoveka na slobodu, jednakost i adekvatne uslove života u sredini koja mu dopušta život u dostojanstvu i dobrobiti. Iako se u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne spominje pravo na zdravu životnu sredinu, njemu se ipak pridaje značaj kroz presude Evropskog suda za ljudska prava, a u čijoj nadležnosti je razmatranje povreda navedene konvencije. Zaštita tog prava se dovodi u vezu sa drugim pravima koja garantuje Konvencija, kao što su npr. pravo na život, pravo na privatn i porodičan život i dr. Cilj istraživanja u ovom radu je ukazivanje na značaj uspostavljanja garancije prava na zdravu životnu sredinu, kao i sve veći značaj njegove zaštite kao preduslov za uživanje nekih drugih osnovnih

* e-mail: j.kostic@iup.rs, viši naučni saradnik.

Ovaj rad je rezultat istraživanja sprovedenog u Institutu za uporedno pravo, a koje je finansirano od strane Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučnih istraživanja naučnoistraživačkih organizacija tokom 2023. godine, a koji je zaveden pod brojem 451-03-47/2023-01/200049

** Rad je primljen 24. 11. 2023, a prihvaćen je za objavljivanje 5. 12. 2023. godine.

ljudskih prava. U radu se koristi metod analize sadržaja. Osim analize nacrtu Protokola uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, analiziramo i sadržaj presuda Evropskog suda za ljudska prava.

Ključne reči: Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava, pravo na zdravu životnu sredinu, pravo na život, unapređenje zaštite

UVOD

U okviru glave 19. Ugovora o Evropskoj zajednici, predviđeno je da je cilj Evropske unije rad na uravnoteženom ekonomskom rastu i stabilnosti cena, visokokonkurentnoj socijalnoj tržišnoj privredi u cilju pune zaposlenosti i društvenog napretka i visokog nivoa zaštite i unapređenja kvaliteta životne sredine. Osim toga, jedan od ciljeva jeste i promovisanje mera na međunarodnom nivou za rešavanje regionalnih ili svetskih ekoloških problema, a posebno za borbu protiv klimatskih promena.¹

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne garantuje izričito pravo na zdravu životnu sredinu.² Navedeno pravo je novijeg datuma, dok je Konvencija usvojena 1950 godine. Međutim, imajući u vidu da se za Konvenciju često kaže da je „živi instrument“, u prethodnom periodu bilo je nekoliko inicijativa za donošenje protokola kojim bi se navedeno pravo uvrstilo u ljudska prava predviđena Konvencijom.

Završnom Deklaracijom konferencije Ujedinjenih nacija o ljudskoj okolini koja je održana u Stokholmu 1972. godine, prvi put se spominje osnovno pravo čoveka na slobodu, jednakost i adekvatne uslove života u sredini koja mu dopušta život u dostojanstvu i dobrobiti. U Principu 1 Deklaracije navodi se da čovek ima osnovno pravo na slobodu, jednakost i adekvatne uslove života u okruženju koje omogućava dostojanstvo i blagostanje. Osim toga, na njemu je i odgovornost da zaštiti i unapredi životnu sredinu za sadašnje i buduće generacije.³ U skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija i principima međunarodnog prava države imaju suvereno pravo da eksploatišu sopstvene resurse u skladu

¹ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. *Official Journal of the European Union*, 2007/C 306/01, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

² Đajić, S. (2012). Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava. *Pravni život*, br. 12, 277.

³ Princip 2. Deklaracije o ljudskoj okolini, usvojene na konferenciji o ljudskoj okolini u Stokholmu 16. juna 1972. godine. <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/29567/ELGP1StockD.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

sa sopstvenom ekološkom politikom, ali i odgovornost da obezbede da aktivnosti pod njihovom jurisdikcijom ili kontrolom ne prouzrokuju štetu životnoj sredini drugih država ili oblasti van granica nacionalne jurisdikcije.⁴ Međutim, čini se da danas na međunarodnom nivou ne postoji opšti konsenzus u pogledu sadržaja prava na zdravu životnu sredinu. On uglavnom zavisi od rešenja sadržanih u nacionalnim ustavima, jer navedeno pravo još uvek nije zaštićeno međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima.⁵

Iako Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne propisuje izričito pravo na zaštitu životne sredine, njemu se ipak pruža zaštita kroz presude Evropskog suda za ljudska prava, a koje se odnose na zaštitu postojećih prava garantovanih navedenom Konvencijom. Imajući u vidu da su presude suda obavezujuće i da se u slučaju utvrđivanja povrede prava podnosioca predstavke izriče obaveza njegovog obeštećenja, čini se da one imaju značajan uticaj na praksu nacionalnih organa u pogledu prevencije istih ili sličnih povreda. Međutim, vremenom je jačala ideja o potrebi definicije prava na zdravu životnu sredinu odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Prema Preporuci 1614(2003) o životnoj sredini i ljudskim pravima zdrava, održiva i pristojna životna sredina je od najveće važnosti. Njom je preporučeno da Komitet ministara izradi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima kojom bi bilo definisano pravo na zaštitu životne sredine. U Preporuci se navodi da države članice treba da obezbede odgovarajuću zaštitu života, zdravlja, porodičnog i privatnog života, fizičkog integriteta i privatne imovine lica u skladu sa čl. 2, 3. i 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima i čl. 1. Dodatnog protokola tako da se posebno vodi računa o potrebi zaštite životne sredine.⁶ Osim toga, na nacionalnom nivou bi trebalo priznati ljudsko pravo na zdravu, održivu i pristojnu životnu sredinu, a što podrazumeva obavezu država da štite životnu sredinu u nacionalnim zakonima, po mogućnosti na ustavnom nivou. Na nacionalnom nivou je prema Preporuci neophodno zaštititi i individualna, proceduralna prava na pristup informacijama, učešće javnosti u donošenju odluka i pristup pravdi u pitanjima životne sredine utvrđene Arhuskom konvencijom.⁷

Od posebnog značaja za razvoj prava na zdravu životnu sredinu bila je preporuka broj 10, prema kojoj je preporučeno Komitetu ministara da izradi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima koji se odnosi

⁴ Princip 21. Deklaracije o ljudskoj okolini.

⁵ Mladenov, M., Serotila, I. (2022). Human Right's Approach to Environmental Protection – Practice of the Human Rights Committee. *Pravo, teorija i praksa*, br. 2, 53.

⁶ Tačka 9.1. Preporuke 1614(2003), Environment and Human Rights Recommendation 1614(2003), <https://pace.coe.int/en/files/17131/html>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

⁷ Tačka 9.2–9.4. Preporuke.

na priznavanje pojedinačnih proceduralnih prava u cilju unapređenja zaštite životne sredine kako bi se obezbedila individualna zaštita od degradacije životne sredine, uz usvajanje na nacionalnom nivou prava pojedinca da učestvuje u donošenju odluka o životnoj sredini.

NACRT PROTOKOLA UZ EVROPSKU KONVENCIJU O LJUDSKIM PRAVIMA

Praksa Evropskog suda za ljudska prava predviđa indirektnu zaštitu prava na životnu sredinu tako što preispituje postojanje povrede drugih ljudskih prava koja su već priznata Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Autori navode da je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava prvi regionalni zakonodavni ugovor o ljudskim pravima „otvorene tekture”.⁸ Usvajanjem dodatnog protokola uspostavio bi se osnov za donošenje odluke Suda u vezi sa kršenjem ljudskih prava koje proističe iz štetnih uticaja na životnu sredinu o ljudskom zdravlju, dostojanstvu i životu.

U poslednje vreme je unapređena globalna vizija potrebe zaštite ljudskih prava, pa je pojam održivog razvoja postao delo politika širom sveta. Danas se čini da se razumevanje životne sredine poima kao ključni faktor za razvoj, pa stoga predstavlja značajan pravni izazov na globalnom i regionalnom nivou. U savremeno doba potrebno je da se unaprede aktivnosti na nacionalnom nivou kako bi se sprečila degradacija životne sredine zbog komercijalne eksploatacije prirode. Međutim, čini se da trenutna eksploatacija životne sredine doprinosi kršenju osnovnih prava, što utiče i na veliki broj pravnih sporova.⁹ Zbog toga se čini da je sazrela ideja o unapređenju evropske vizije savremene zaštite ljudskih prava. Dosadašnja zaštita je bila ograničena na građanska i politička prava koja su sadržana u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima, kao i socio-ekonomska prava koja su priznata u Evropskoj socijalnoj povelji. Evropska konvencija o ljudskim pravima ne spominje na izričit način zaštitu životne sredine, pa stoga Evropski sud za ljudska prava ne može na efikasan način da se bavi zaštitom tog ljudskog prava. Raniji poziv Skupštini Saveta Evrope koji je bio sadržan

⁸ Etinski, R. (2018). The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1, 8.

⁹ Tačka 2. Rezolucije 2396(2021) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope, <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd-18fa80c0/res.%202396.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

u Preporuci 1885(2009) o potrebi izrade dodatnog protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima nije sledio Komitet ministara. Mnogo godina kasnije, 2021. godine, Parlamentarna skupština Saveta Evrope je predložila usvajanje novog dodatnog protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima kojim bi se priznalo pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu u okviru sistema Saveta Evrope. Taj dokument bi trebalo Evropskom sudu za ljudska prava da dâ osnovu za donošenje odluka koje se tiču kršenja ljudskih prava koja proističu iz štetnih uticaja na životnu sredinu, dostojanstvo i život ljudi.¹⁰ Dosadašnja praksa Evropskog suda za ljudska prava pruža indirektnu zaštitu prava na zdravu životnu sredinu. Povreda prava na zdravu životnu sredinu se utvrđuje utvrđivanjem kršenja drugih ljudskih prava koja su priznata Evropskom konvencijom. Ukoliko bi se usvojio protokol uz navedenu konvenciju ne bi bilo neophodno da se utvrđuje povreda drugih prava kako bi se pružila zaštita pravu na zdravu životnu sredinu.

Cilj donošenja Protokola je unapređenje odgovornosti sadašnjih prema budućim generacijama i prevencija štete za prirodu sa kratkoročnim i dugoročnim efektima klimatske krize na buduće generacije. Zbog toga su nova pravila i dužnosti od značaja za unapređenje principa transgeneracijske odgovornosti, jednakosti i solidarnosti. U današnje vreme pretnje uništenja životne sredine i klimatske promene smatraju se najvećim izazovima čovečanstva, dok Parlamentarna skupština smatra velikim izazovom za ljudska prava korišćenje tehnologija koje je stvorio čovek, kao što su: veštačka inteligencija, nanotehnologija i genetski inženjering. Stoga bi na nacionalnom nivou trebalo da se izgradi i konsoliduje pravni okvir koji bi garantovao pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu.¹¹

U nacrtu dodatnog Protokola definisano je da pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu podrazumeva pravo sadašnjih i budućih generacija da žive u nedegradiranom, održivom i pristojnom okruženju koje je pogodno za njihovo zdravlje, razvoj i blagostanje.¹² Isti dokument predviđa načelo transgeneracijske odgovornosti, jednakosti i solidarnosti. Prema

¹⁰ Tačka 7. Rezolucije 2396(2021) Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope, <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

¹¹ Tačke 13. i 14. 1. Rezolucije 2396(2021) Pralamentarne skupštine Saveta Evrope, *Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope* <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>

¹² Član 1. nacrta protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima u vezi sa pravom na bezbednu, zdravu i održivu životnu sredinu, <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

njemu svaka generacija ima dužnost da zaštiti životnu sredinu i biodiverzitet i da spreči bilo kakvu nepopravljivu i nepovratnu štetu po život na zemlji, a u cilju obezbeđivanja prava narednih generacija da žive u bezbednom, zdravom i održivom okruženju. Stoga, svaka generacija ima dužnost da obezbedi da se prirodni resursi koriste i da se njima upravlja na ekološki održiv način, kao i da naučni i tehnološki napredak u svim oblastima ne šteti životu na zemlji. Dakle, prema navedenom principu, svaka generacija ima obavezu kako da spreči nastupanje štete po životnu sredinu, tako i da otkloni štetne posledice po nju.¹³

Nacrt protokola sadrži i principe prevencije, predostrožnosti, neregresije i princip *in dubio pro natura*. Prema njima bi, kada se utvrdi rizik od štete, bilo potrebno preduzeti mere za preventivno delovanje i otklanjanje rizika kako bi se otklonila šteta po životnu sredinu. Nacionalne i međunarodne odredbe o zaštiti životne sredine mogu biti predmet isključivo stalnog unapređenja u odnosu na trenutne rezultate naučnih i tehnoloških istraživanja.¹⁴ Ukoliko se usvoji, protokol bi trebalo da garantuje svima pravo na bezbednu, čistu, zdravu i održivu životnu sredinu.¹⁵ Ostvarivanje tog prava može biti podložno samo formalnostima, uslovima i ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti radi sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja, prava i slobode drugih. Prema nacrtu protokola svako bi trebalo da ima prispup informacijama koje se odnose na životnu sredinu u posedu javnih organa, pa ne bi moralo da se dokazuje postojanje interesa. Pored toga, ukoliko bi određeni projekat, program ili politika imali uticaja na životnu sredinu i biodiverzitet, svako bi imao pravo da bude konsultovan unapred kako bi ga tela koja donose odluke u vezi sa odobrenjem i razvojem tog projekta saslušala. Prema odredbama sadržanim u nacrtu svako lice čija su prava garantovana protokolom imalo bi prava na delotvoran pravni lek.¹⁶

Kada je doneta Evropska konvencija o ljudskim pravima bilo je drugačije stanje u svetu. Međutim, kasnije su siromaštvo, ratovi, ekološke i prirodne katastrofe doprinele ograničenom napretku u pogledu ljudskih prava u mnogim delovima sveta. Ideja u osnovi treće generacije ljudskih prava je solidarnost, a ta prava obuhvataju i kolektivna prava društva i naroda. U nacrtu protokola je izražen stav da je pravo na zdravu životnu sredinu pravo koje se mora štititi radi dobrobiti kako sadašnjih, tako i budućih generacija, posebno imajući u vidu da se današnje generacije suočavaju sa ozbiljnim ekološkim i društvenim krizama. Prema dostupnim podacima, relevantno je da će globalno zagrevanje

¹³ Član 2. Nacrta protokola.

¹⁴ Član 4.

¹⁵ Član 6.

¹⁶ Član 8.

uticati veoma štetno na veliki broj osnovnih ljudskih prava, kao što su pravo na život i zdravlje.¹⁷

Do usvajanja novog protokola i dalje će Evropski sud za ljudska prava na posredan način pružati zaštitu pravu na zdravu životnu sredinu, tako što će je dovoditi u vezu sa zaštitom nekih drugih prava koja su garantovana Konvencijom, kao što su pravo na privatni i porodičan život, pravo na izražavanje ili pravo na slobodno uživanje imovine. Dakle, pravo na zdravu životnu sredinu izводиće se i dalje iz ekstenzivnog tumačenja i primene drugih prava koje Evropska konvencija o ljudskim pravima garantuje.¹⁸ Takvo postupanje suda ima pozitivan efekat na zaštitu ljudskih prava na nacionalnom nivou jer utiče na sprovođenje nacionalnih propisa u oblasti zaštite životne sredine od strane nadležnih državnih organa.

Ipak, pitanje je da li će i kada biti usvojen dodatni protokol. Autori smatraju da problemi u vezi sa garantovanjem novog prava nisu isključivo političke prirode, već da postoje i objektivni problemi u pogledu njegovog normiranja. Tako se navodi da je u kontekstu globalnog zagađivanja nemoguće utvrditi tačnu uzročno-posledičnu vezu između štetnika i oštećenog. Takva nemogućnost otežava sudsku zaštitu u vezi sa povredom životne sredine u slučaju globalnog zagađivanja. Isti autori ističu da je svakako lakše pružiti zaštitu osnovnim ljudskim pravima koji su lične i individualne prirode, kao što je to npr. pravo na život, dok je životna sredina zajednička i kolektivna, pa je teško individualizovati zaštićeni interes.¹⁹

Međutim, u nedostatku garancije prava na zdravu životnu sredinu jedna od poteškoća sa kojom su suočeni podnosioci predstavki Evropskom sudu za ljudska prava jeste dokazivanje da je neko pravo koje nije u direktnoj vezi sa životnom sredinom povređeno. Ekstenzivnim tumačenjem postojećih prava od strane suda zahtevaju se i dalje složeni medicinski dokazi jer se od podnosilaca zahteva traži da dokažu uzročnu vezu između određenog oblika degradacije životne sredine i zdravstvenog stanja. To može da prouzrokuje velike troškove kako za pojedince koji su podnosioci predstavki, tako i za zemlje protiv kojih se podnose predstavke.²⁰

¹⁷ Tačka 16. Parliamentary Assembly, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development Anchoring the right to a healthy environment, need for enhanced action by the Council of Europe. Rapporteur: Mr Simon Moutquin, Belgium, SOC <https://assembly.coe.int/LifeRay/SOC/Pdf/TextesProvisoires/2021/20210909-HealthyEnvironment-EN.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

¹⁸ Todić, D. (2021) Povelja EU o osnovnim pravima i pravo na (zdravu) životnu sredinu. *Ecologica*, Vol. 28, br. 104, 627. <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.104.19>.

¹⁹ Đajić, S. (2012) Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava. *Pravni život*, br. 12, 289.

²⁰ Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022) The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights. *Environmental*

Autori smatraju da je, uprkos težnji za uspostavljanjem novog prava, malo verovatno da bi to novo pravo izmenilo u većoj meri pristup žrtvi. Čini se da bi i dalje Evropski sud za ljudska prava, ali i nacionalni sudovi zahtevali da se dokaže da je pojedinac lično pogođen nekom od posledica ugrožavanja životne sredine, a ne da deluje u ime predstavnika celokupnog stanovništva određene države.²¹

ZAŠTITA PRAVA NA ZDRAVU ŽIVOTNU SREDINU U PRAKSI EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Prema Etinskom Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stav prema kojem se Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ne može tumačiti isključivo u skladu sa namerama njenih autora, koji su izraženi pre više od četrdeset godina.²²

U praksi Evropskog suda za ljudska prava zaštita prava na zdravu životnu sredinu pruža se kroz zaštitu nekih drugih prava, kao što su: pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, sloboda izražavanja, pravo na život ili pravo na nesmetano uživanje svojine.

Povreda prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske

Prema čl. 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima, svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Stoga se javne vlasti ne smeju mešati u vršenje tog prava, osim ukoliko to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i

Rights Recognition Project, 18. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>. Isti stav je prisutan i u radu autora Kobylarz, N. (2023) *Anchoring The Right to a Healthy Environment In The European Convention on Human Rights: What Concretized Normative Consequences Can Be Anticipated for The Strasbourg Court In The Field of Admissibility Criteria?*. *Environmental Law before the Courts: A US-EU Narrative*, G. Antoneli (ed.). Springer, 35. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4398112>.

²¹ Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022) *The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights*. *Environmental Rights Recognition Project*, 18. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>.

²² Etinski, R. (2018). *The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention*. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1, 8–9.

sloboda drugih. Pružanjem zaštite navedenog prava u slučaju *Haton i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, pružena je na posredan način zaštita pravu na zdravu životnu sredinu.²³

Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava nije izričito propisano pravo na čisto i tiho okruženje. Međutim, kada je pojedinac direktno i ozbiljno pogođen bukom ili nekom drugom vrstom ugrožavanja životne sredine, smatra se da postoji povreda prava predviđenog čl. 8. navedene Konvencije, kojom se štiti pravo pojedinca na poštovanje njegovog ili njenog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske. Takav pristup primenjen je u predmetu *Pavel i Rajner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*.²⁴ U predmetu su se podnosioci predstavke žalili na smetnje zbog buke aviona, pa je sud u tom slučaju razmatrao da li je došlo do povrede čl. 8. Evropske konvencije, jer je smatrao da je na privatni život i mogućnost uživanja u pogodnostima njegovog doma negativno uticala buka koju su proizvodili avioni koji su koristili aerodrom Hitrou. Sud je povredu prava na zdravu životnu sredinu analizirao kroz tumačenje povrede čl. 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima i u predmetu *Lopez Ostra protiv Španije*,²⁵ kao i u predmetu *Guera protiv Italije*.²⁶

U presudi u predmetu *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva* koja je doneta 2. oktobra 2001. godine, Evropski sud za ljudska prava je zaključio da nema povrede prava predviđenog čl. 8. Evropske konvencije jer su buku na aerodromu Hitrou koristili avioni koji nisu bili u vlasništvu, pod kontrolom ili pod rukovodstvom vlade ili njenih institucija. Stoga se za Ujedinjeno Kraljevstvo ne može reći da je ometalo podnosiocima zahteva u njihovom privatnom ili porodičnom životu. Dakle pravo predviđeno navedenim čl. 8 analizirano je u smislu obaveze države da preduzme razumne i odgovarajuće mere da obezbedi podnosiocima predstavke poštovanje prava na privatni ili porodični život.²⁷ U navedenom predmetu je zauzet stav da mora da se vodi računa o pravičnoj ravnoteži koja mora da se postigne između suprotstavljenih interesa pojedinca i zajednice u celini. Stoga bi države trebalo u najvećoj mogućoj meri da minimiziraju mešanje u prava propisana čl. 8. Evropske konvencije, pokušaju da pronađu alternativna rešenja i ostvare svoje ciljeve zadirući u

²³ *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Predstavka broj 36022/97. Presuda u predmetu je doneta 8. jula 2003. godine. Case of *Haton and others v. the United Kingdom* (Application no. 36022/07), Grand Chamber Judgment, Strasbourg, 8 July 2003, <https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61188%22%5D%7D>

²⁴ *Povell i Rainer protiv Ujedinjenog kraljevstva*, presuda od 21. februara 1999, 18, st. 40.

²⁵ Predmet *Lopez Ostra protiv Španije*, presuda od 9. decembra 1994, 54–55 i 51.

²⁶ Predmet *Guerra i drugi protiv Italije* (presuda od 19. februara 1998-I), koji se takođe odnosio na zagađenje životne sredine, st. 96.

²⁷ *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Predstavka broj 36022/97. *Op. cit.*, t. 85.

najmanjoj mogućoj meri u ljudska prava.²⁸ Za razliku od navedenog slučaja, u prethodnim je sud smatrao da država nije ostvarila suštinsku ravnotežu između interesa kojem je težila i efektivnog uživanja prava iz čl. 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima.²⁹

Pravo na nesmetano uživanje imovine

Članom 1. Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima predviđeno je da svako fizičko i pravno lice ima pravo na nesmetano uživanje svoje imovine. Stoga niko ne može da bude lišen svoje imovine, osim ukoliko to nije u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava. Međutim, to ne utiče na pravo države da primenjuje zakone koje smatra potrebnim da bi se regulisalo korišćenje imovine u skladu sa opštim interesima ili da bi se obezbedila naplata poreza ili drugih dažbina ili kazni.

Tumačenje navedene odredbe od strane Evropskog suda za ljudska prava u nekim predmetima dovodi se u vezu sa zaštitom prava na zdravu životnu sredinu. Takav pristup prisutan je u odluci suda u predmetu *Hamer protiv Belgije*.³⁰ U navedenom predmetu, podnosilac predstavke je izvršio renoviranje kuće i posekao drveće na susednom zemljištu. Flamanska kompanija za vodosnabdevanje, koja je bila delimično pod kontrolom vlade, izvela je radove na povezivanju kuće sa kanalizacijom i sistemima za vodosnabdevanje. Međutim, tada je izostala reakcija lokalnih vlasti. Iste godine, policijski službenik je sastavio zapisnik u kojem je konstatovao da je akt sečenja drveća na imanju u suprotnosti sa Flamanskom uredbom o šumarstvu, da je vikendica podignuta bez urbanističke dozvole i da se nalazi u šumovitom području za koji se takva dozvola nije ni mogla izdati. U konkretnom predmetu, podnosilac predstavke se žalio na povredu svojih imovinskih prava zagarantovanih čl. 1. Protokola br. 1. Tumačeći sve relevantne okolnosti, kao i navedeni član, sud je zauzeo stav da ni na koji način navedeno pravo ne može da umanjí pravo države da sprovodi zakone koje smatra da je neophodno primeniti kako bi se kontrolisalo korišćenje imovine u skladu sa opštim interesom ili interesom da se obezbedi plaćanje poreza, doprinosa ili drugih kazni.³¹ U konkretnom slučaju se nije mogla pružiti zaštita pravu na nesmetano uživanje imovine, jer je kuća podnosioca predstavke bila izgrađena na šumovitom području u kojem

²⁸ *Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Predstavka broj 36022/97. Presuda u predmetu je doneta 8. jula 2003. godine, t. 86.

²⁹ *Ibid.*, t. 90.

³⁰ *Hamer protiv Belgije*, Predstavka 21861/03.

³¹ *Hamer protiv Belgije*, t. 71.

nije bila dozvoljena gradnja. Stoga je bilo opravdano rušenje objekta i vraćanje u prvobitno stanje lokacije na kojoj je on bio podignut suprotno propisima kojima je predviđeno obavezno izdavanje urbanističke dozvole.³² Rušenje kuće je imalo legitiman cilj u skladu sa st. 2, čl. 1, Protokola br. 1. Upravo zbog toga je podnositeljki predstavke uskraćena pravna zaštita i nije mogla da se zahteva nikakva tolerancija od strane trećih lica koja su prema njenim navodima ugrozila njena prava, a mera koja je preduzeta i na koju se ona žalila nikako nije mogla da bude nesrazmerna.³³ Cilj koji se želeo postići preduzimanjem aktivnosti od strane nadležnog organa je bio legitiman jer se radilo o zaštiti šumskog područja u kojem nije dozvoljena izgradnja.³⁴ Jedino što je bilo sporno u konkretnom predmetu bilo je da li se korist za pravilno planiranje izgradnje i zaštitu šumskog područja u kojem se nalazila kuća podnosioca predstavke mogla smatrati srazmernom neprijatnostima koje su podnositeljki predstavke bile pričinjene, pa su se stoga morali uzeti u obzir različiti faktori.³⁵ Značajno je istaći da je sud upravo u navedenom predmetu zauzeo stav da životna sredina predstavlja vrednost sama po sebi, iako nije izričito garantovana Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Iz dosadašnje prakse proizilazi da država ima obavezu da preduzme odgovarajuće mere u slučaju aktivnosti koje su opasne za životnu sredinu.³⁶

Sloboda izražavanja

Zaštita prava na zdravu životnu sredinu pruža se i ekstenzivnim tumačenjem čl. 10. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Navedenim članom garantovana je sloboda izražavanja. Prema toj garanciji svako ima pravo na nju i ona podrazumeva slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Prema čl. 10, st. 2. Evropske konvencije, korišćenje tih sloboda podrazumeva i određene dužnosti i odgovornosti i može se podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja

³² *Hamer protiv Belgije*, Predstavka 21861/03, t. 72.

³³ *Ibid.*, t. 73.

³⁴ *Ibid.*, t. 81.

³⁵ *Ibid.*, t. 82.

³⁶ Krstić, I. (2012). Zaštita životne sredine u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava. *Pravni život*, br. 9, 659 i 660.

otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

U predmetu *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, Evropski sud za ljudska prava je doneo presudu 14. aprila 2009. godine u kojoj je priznato pravo na pristup zvaničnim dokumentima. Ukoliko državni organi poseduju informacije od javnog značaja, odbijanje da se takvi dokumenti dostave onima koji traže pristup predstavlja povredu prava na slobodu izražavanja i informisanja koja je garantovana čl. 10. Konvencije. U navedenom predmetu sud je priznao pravo na pristup javnim dokumentima.³⁷ Takav stav suda ima za rezultat i priznavanje prava na pristup ekološkim informacijama u upravnom postupku i upravnom sporu.

Pravo na život

Pravo na zdravu životnu sredinu Evropski sud za ljudska prava dovodi u vezu sa čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima kojim je garantovano pravo na život. U predmetu *Öneryıldız v. Turkey* od 30 novembra 2004. godine radilo se o predstavi podnosioca čiji je stan bio neovlašćeno izgrađen na zemljištu koje je okruživala deponija za smeće koju su zajednički koristila četiri okružna veća. Eksplozija metana se dogodila 1993. godine i tom prilikom je otpad koji je izbio iz gomile progutao više od deset kuća koje su se nalazile ispod njega, uključujući i kuću podnosioca predstavke koji je tada izgubio devet bliskih srodnika.³⁸

Posnosilac predstavke se žalio da nisu preduzete nikakve mere da se spreči eksplozija uprkos tome što je izveštaj veštaka skrenuo pažnju vlastima da treba da deluju preventivno, jer je postojala velika verovatnoća od nastupanja eksplozije. Evropski sud za ljudska prava je smatrao da je u konkretnom predmetu povređeno pravo garantovano čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima u njegovom materijalnom delu, zbog nedostatka odgovarajućih aktivnosti kako bi se sprečila slučajna smrt devet bliskih rođaka podnosioca predstavke. Osim toga, sud je smatrao da je čl. 2. povređen u procesnom delu zbog nedostatka adekvatne zakonske zaštite kojom se štiti pravo na život. U tom smislu sud je primetio i da turska vlada stanovnicima siromašne četvrti u kojoj je živio i podnosilac predstavke nije pružila informacije o rizicima kojima su bili izloženi živeći u njima.

³⁷ *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, Predstavka broj 37374/05. Presuda Evropskog suda za ljudska prava od 14. aprila 2009. godine.

³⁸ *Öneryıldız v. Turkey*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undetermined%20by%20the,pristupljeno:10.11.2023.

Zaštita prava na zdravu životnu sredinu dovedena je u vezu sa pravom na život i u predmetu *Budajeva i drugi protiv Rusije*. U tom predmetu se radilo o slučaju kada je u julu mesecu 2000. godine grad Tirnauz u planinskom okrugu planine Elbrus u Rusiji razorilo klizište u kojem je stradalo osam ljudi, uključujući i prvu podnositeljku predstavke. Katastrofa je prouzrokovala kako fizičke, tako i psihičke posledice po podnosioc predstave koji su u njoj izgubili i svoje domove. Oni su tvrdili u svojoj predstavi da ruske vlasti nisu uspele da ublaže posledice klizišta i da sprovedu sudsku istragu o katastrofi.³⁹

Sud je smatrao da je u konkretnom predmetu došlo do povrede čl. 2. Konvencije u njenom suštinskom delu, zbog propusta ruskih vlasti da zaštite život muža prve podnositeljke predstavke i podnosilaca predstavke i stanovnika grada od klizišta koje je prouzrokovalo veliku štetu za njihov grad. Osim toga, sud je smatrao da je došlo do povrede čl. 2. u okviru njegovog procesnog dela, zbog nedostatka adekvatne sudske istrage o nesreći. Pitanje odgovornosti Rusije za nesreću u Tirnauzu nije nikada istraživalo ili ispitivalo neko sudsko ili administrativno telo na nacionalnom nivou.⁴⁰

ZAKLJUČAK

Zaštita životne sredine i promocija mera prevencije ugrožavanja životne sredine predstavlja jedan od značajnijih ciljeva Evropske unije. Iako je na nivou unije donet veliki broj dokumenata kojima se garantuje pravo na zdravu životnu sredinu, takvo pravo nije sadržano u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava. Međutim, treba imati u vidu da je ona usvojena 1950. godine, a da je navedeno pravo pravo treće generacije, koji je prvi put spomenuto u završnoj Deklaraciji Ujedinjenih nacija 1972. godine usvojenoj na završnoj konferenciji održane u Stokholmu. Prema navedenom dokumentu moguće je dopuniti odredbe Evropske konvencije novim protokolom kojim će se i pravo na zdravu životnu sredinu uvrstiti u prava garantovana navedenom Konvencijom. Prvi pokušaj donošenja takvog protokola iz 2009. godine nije dao adekvatne rezultate, dok su naredni koraci ka njegovom usvajanju preduzeti 2021. godine. Na osnovu analize njegovih odredaba čini se da su stavovi sadržani u presudama Evropskog suda za ljudska prava implementirani u nacrt protokola uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava iz 2021. godine. Kako navedena Konvencija ne garantuje izričito pravo na zdravu životnu

³⁹ *Budayeva and others v. Russia*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the, pristupljeno: 10. 11. 2023.

⁴⁰ *Ibid.*

sredinu, ono se štiti ekstenzivnim tumačenjem njenih odredaba od strane Evropskog suda za ljudska prava, a kojima je garantovano pravo na život, pravo na nesmetano uživanje svojime, pravo na privatni život i prepisku ili slobodu izražavanja. Naravno i na takav način je moguće uticati na zakonodavstvo i praksu na nacionalnom nivou zemalja koje su ratifikovale Konvenciju. Neki od stavova sadržani u presudama Evropskog suda za ljudska prava, kao što je pravo na pristup ekološkim informacijama u upravnom postupku i upravnom sporu sadržani su u nacrtu Protokola uz Evropsku konvenciju. Usvajanjem navedenog dokumenta uspostavio bi se osnov za donošenje odluka Evropskog suda u vezi sa kršenjem ljudskih prava koja proističu iz štetnih uticaja na životnu sredinu. To bi omogućilo eventualno utvrđivanje povrede prava, bez obzira na to da li je ili nije došlo do povrede nekog drugog prava.

Međutim, treba naglasiti da je i do tada moguće obavezati države da plate odštetu za povredu nekog drugog prava koje je dovedeno u vezu sa pravom na zdravu životnu sredinu. Samim tim, to bi trebalo preventivno da utiče na nadležne organe na nacionalnom nivou da se suzdrže od aktivnosti kojima se nanosi šteta životnoj sredini, kao i da preduzmu sve raspoložive mere kako bi se sprečilo nastupanje štetnih posledica.

LITERATURA

- Balfour-Lynn, H., Willman, S. (2022) The Right to a Healthy Environment: The Case for a New Protocol to the European Convention on Human Rights, Environmental Rights Recognition Project, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4206563>.
- Đajić, S. (2012). Pravo na zdravu životnu sredinu i Evropski sud za ljudska prava, *Pravni život*, broj 12, 277–290.
- Etinski, R. (2018). The interrelationship between the European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1, 1–15.
- Kobylarz, N. (2023) Anchoring The Right to a Healthy Environment In The European Convention on Human Rights: What Concretized Normative Consequences Can Be Anticipated for The Strasbourg Court In The Field of Admissibility Criteria? *Environmental Law before the Courts: A US-EU Narrative*, G. Antoneli (ed.). Springer, 1–38. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4398112>.
- Krstić, I. (2012). Zaštita životne sredine u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava, *Pravni život*, br. 9, 645–661.
- Mladenov, M., Serotila, I. (2022). Human Right's Approach to Environmental Protection – Practice of the Human Rights Committee. *Pravo, teorija i praksa*, br. 2, 52–64.

- Nacrt protokola uz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima u vezi sa pravom na bezbednu, zdravu i održivu životnu sredinu, <https://pace.coe.int/en/files/29501/html>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Parliamentary Assembly, Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development Anchoring the right to a healthy environment, need for enhanced action by the Council of Europe, Rapporteur: Mr Simon Moutquin, Belgium, <https://assembly.coe.int/LifeRay/SOC/Pdf/TextesProvisoires/2021/20210909-HealthEnvironment-EN.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Preporuka 1614(2003), Environment and Human Rights Recommendation 1614(2003), <https://pace.coe.int/en/files/17131/html>.
- Rezolucija 2396(2021) Pralamentarne skupštine Saveta Evrope, Uspostavljanje prava na zdravu životnu sredinu i potreba za pojačanim delovanjem Saveta Evrope, <https://pace.coe.int/pdf/658d3f594762736ba3c0f378798b2c9529cf4be34aa45a8c38616ecd18fa80c0/res.%202396.pdf>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Todić, D. (2021) Povelja EU o osnovnim pravima i pravo na (zdravu) životnu sredinu, *Ecologica*, Vol. 28, broj 104, 625–633. <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.104.19>.
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Official Journal of the European Union, 2007/C 306/01, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL>, pristupljeno: 10. 11. 2023.

Sudska praksa

- Budayeva i drugi protiv Rusije, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the Deklaracija o ljudskoj okolini, usvojena na konferenciji o ljudskoj okolini u Stokholmu 16. juna 1972. godine. <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/29567/ELGP1StockD.pdf.b>, pristupljeno: 10. 11. 2023.
- Guerra i drugi protiv Italije*, presuda od 19. februara 1998. godine
- Hamer protiv Belgije*, predstavka broj 21861/03.
- Haton protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka broj 36022/97. Presuda od 8. jula 2003. godine. Case of *Hatton and others v. the United Kingdom* (Application no. 36022/07), Grand Chamber Judgment, Strasbourg, 8 July 2003, [https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:\[%22001-61188%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%22itemid%22:[%22001-61188%22])
- Lopez Ostra protiv Španije*, presuda od 9. decembra 1994.
- Povell i Rainer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Presuda od 21. februara 1999.
- Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, predstavka broj 37374/05, Presuda od 14. aprila 2009. godine.
- Öneryıldız v. Turkey*, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng#:~:text=Even%20though%20the%20European%20Convention,may%20be%20undermined%20by%20the, pristupljeno: 10. 11. 2023.